

Eksperyment walutowy. Wymiennik – w stronę oddolnej ekonomii

The Currency Experiment.
Wymiennik – Towards a Grassroots Economy

Marlena Rycombel

Uniwersytet Warszawski, Polska
e-mail: m.rycombel@student.uw.edu.pl
ORCID: 0000-0003-4971-7566

Abstract

The paper presents Wymiennik – an alternative economic system created in 2012 in Warsaw, which uses a grassroots and virtual local currency called *alterka*. The author discusses the reading inspirations of the Wymiennik participants and their lifestyle to determine how the perceptions of the optimal shape of the non-monetary exchange system relate to the real practice of its functioning. The paper describes the users' motivations to participate in the system and the needs it fulfils. The sources of knowledge about the Wymiennik are: twelve in-depth interviews with users and system leaders, discourse analysis and two-year participant observation.

Keywords

Alternative currency, social movements, utopia, economic change

Celem artykułu jest ukazanie pomysłów założycieli systemu waluty alternatywnej Wymiennik dotyczących przyszłej gospodarki oraz sposobów antycypowania jej w terażniejszych praktykach konsumpcyjnych. Liderzy inicjatywy mają określoną wizję funkcjonowania i misji Wymiennika. Ten teoretyczny aspekt zestawiam z jego praktycznym wymiarem. Innymi słowy, wyidealizowany obraz zastosowania systemu, zgodny z zamysłem autorów, skonfrontuję ze sposobami posługiwania się nim przez użytkowników. Poszukam punktów styecznych między teorią a praktyką oraz miejsc konfliktu. Wymiennik, którego działanie opiera się na dokonywaniu transakcji za pomocą alterki – waluty lokalnej, jest z założenia

przede wszystkim pewnym partycypacyjnym eksperymentem, potencjalnym lekarstwem na wiele bolączek ekonomicznych i społecznych.

Zrekonstruuje diagnozy problemów gospodarczych i socjalnych stawianych przez twórców Wymiennika – Izę Kaszyńską i Michała Augustyna. Ich krytyka odnosi się przede wszystkim do: neoliberalizmu i jego emanacji w postaci pieniądza spekulacyjnego (który – według twórców – niszczy relacje społeczne i międzyludzkie) oraz modelu *homo oeconomicus* będącego skutkiem kultury kapitalistycznej. Zmiana systemu finansowego ma pociągać za sobą zmiany organizacji społecznej i dominującej w niej więzi.

Konstrukcja Wymiennika może wydawać się egzotyczna w warunkach konwencjonalnej gospodarki kapitalistycznej, niemniej jednak system nie jest utopią w fazie projektu, lecz funkcjonuje nieprzerwanie od września 2012 roku. W tym tekście nie skupię się szczegółowo na zasadach jego działania, określe tylko ich ogólne ramy¹. Interesuje mnie przede wszystkim kwestia wyobraźni ekonomicznej i sposobów realizowania marzeń ideologicznych przez założycieli systemu.

Jak twierdzi Marta Zimniak-Hałajko, „Wiedza społecznie (i poznawczo) cen-na może powstawać poza środowiskiem uczonych i dla innych niż akademickie (czy «rynkowe») celów”². Twierdzenie badaczki wynika z inspiracji propozycją antropologii przyszłości Arjuna Appaduraia dotyczącej badania lokalnych wizji dobrego życia, które są sposobem na odkrywanie nie tylko oczekiwań, aspiracji i nadziei, lecz także świadomych praktyk dążących do zmiany społecznej³. Jaką wizję dobrego życia proponują liderzy Wymiennika?

Wymiennik jest oryginalną i oddolną realizacją alternatywy gospodarczej, myślowym i praktycznym jej poszukiwaniem. To niekomercyjny i społecznościowy system wymiany (wymiennik.org), rozwijający się głównie na terenie Warszawy, który posługuje się alterką – wirtualną walutą lokalną, odrębną konstrukcyjnie i ideologicznie od przyjętej oficjalnie złotówki. Istnienie tego portalu sprzężone jest z medium internetu – po zalogowaniu się do systemu użytkownik otrzymuje dostęp do platformy, której podstawowa funkcja polega na umożliwieniu: komunikacji pomiędzy użytkownikami, przeglądu ich ofert i potrzeb oraz zaksięgowania przeprowadzonych wymian. Użycie alterki umożliwia transakcje niebezpośrednie (innymi słowy inne niż barterowe) i pozwala na przejrzysty zapis zobowiązań pomiędzy użytkownikami. Innymi słowy – to, że użytkownik A korzysta z oferty użytkownika B, nie zobowiązuje w żaden sposób użytkownika B do skorzystania z oferty A.

Wymiennik, jako przykład projektu z zakresu partycypacji walutowej, nie mógłby tak wydajnie funkcjonować, gdyby nie internet, który umożliwia operatywne księgowanie wzajemnych zobowiązań i – co nie mniej ważne – pozwala na sprawne utworzenie społeczności skupionej wobec konkretnej sprawy (w tym przypadku: wymiany bezgotówkowej i niebezpośredniej dokonywanej za pomocą waluty lokalnej – alterki). Wymiennik należy zatem do tzw. usieciowionego ruchu społecznego⁴.

¹ Zainteresowanych odsyłam do FAQ Wymiennika na stronie wymiennik.org.

² Marta Zimniak-Hałajko, *Ekonomia obfitości. Polska recepcja idei kredytu społecznego Clifforda Douglasa*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2014, nr 4, s. 219–241.

³ Zob. Arjun Appadurai, *Future as a Cultural Fact. Essays on the Global Condition*, London–New York: Verso 2013.

⁴ Manuel Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, przeł. Tomasz Hornowski, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis 2013, s. 27–28.

Produktami i usługami cieszącymi się największą popularnością są: przedmioty drugiego obiegu (ubrania, książki, meble, sprzęt AGD, rowery), domowej produkcji kosmetyki i chemia gospodarcza, wegańska żywność, masaż oraz korepetycje z języków obcych. Co ciekawe, na początku swojego istnienia Wymiennik w dużej mierze (choć jest to oczywiście pewne uproszczenie) służył konsolidacji rodzącego się środowiska wegan – 2012 rok był to czas, kiedy produkty wegańskie niezwykle rzadko gościły na półkach sklepowych. Wraz z rosnącą popularnością wegańskiego stylu życia, a co za tym idzie – nadążaniem oficjalnego rynku za tym trendem, Wymiennik zaczął zapełniać kolejną niszę – osób zainteresowanych ekologią i życiem spod znaku *zero waste*.

Systemy waluty alternatywnej mają przeciwdziałać biedzie – służyć emisji pieniądza komplementarnego w przypadku problemów z obiegiem oficjalnej waluty. Na tę funkcję oddolnej ekonomii, przede wszystkim barteru⁵, zwraca uwagę między innymi David Graber, który w książce *Dług. Pierwsze pięć tysięcy lat* twierdzi, że:

Istnieją dobre powody, by przypuszczać, że barter nie jest zjawiskiem szczególnie starym i że rozpowszechnił się dopiero w czasach nowożytnych. W większości znanych przypadków dochodzi do niego wśród ludzi, którzy znają pieniądze, lecz z takich czy innych powodów nie mają do nich dostępu. Rozbudowane systemy barterowe często pojawiają się w wyniku upadku gospodarek narodowych: ostatnio w Rosji w latach 90. oraz w Argentynie około 2002 roku; w pierwszym przypadku ruble, a w drugim dolary stały się właściwie bezużyteczne. Niekiedy pojawiają się wówczas załączki nowej waluty. Jak wiadomo, w obozach jenieckich i w wielu więzieniach walutą obiegową często są papierosy [...]. Mowa jest jednak o ludziach, którzy posługiwali się kiedyś pieniędzmi, a teraz muszą poradzić sobie bez nich [...]⁶.

Wymiennik powstał w 2012 roku, czyli w momencie kryzysu finansowego strefy euro. Dla wielu moich rozmówców służył on jako narzędzie wzbogacania budżetu domowego. Chwalono go za to, że daje przestrzeń wolności, która pozwala wyjść poza ograniczenie zarabiania określonej sumy na konwencjonalnym rynku pracy.

Wymiennik w liczbach

Źródłem mojej wiedzy o Wymienniku, jego działaczach i użytkownikach są przede wszystkim wywiady pogłębione z użytkownikami portalu (10) i jego twórcami (2), przeprowadzane przeze mnie od początku listopada 2017 do końca stycznia 2018 roku. Zastosowałam również metodę analizy danych zastanych, tj. badałam artykuły prasowe o Wymienniku. Wiele ciekawych wniosków wyciągnęłam z trwającej ponad dwa lata obserwacji uczestniczącej. Na Wymienniku nie tylko

⁵ Niektórzy systemy podobne do Wymiennika nazywają systemem barteru wielostronnego, moim zdaniem to niepotrzebna komplikacja definicyjna, zob. Janusz Reichel, *Lokalny recykling pieniądza*, Kraków: Wydawnictwo Zielone Brygady 2007.

⁶ David Graeber, *Dług. Pierwsze pięć tysięcy lat*, przeł. Bartosz Kuźniarz, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2018, s. 53–54.

brałam udział w wymianach, lecz także przez około półtora roku (od stycznia 2014 do września 2015) byłam członkinią Zespołu Koordynującego Wymiennik. Odpowiadałam za: przyjmowanie zapisów do systemu, kontakt z mediami, prowadzenie spotkań promujących Wymiennik, pisanie tekstów popularyzujących jego idee, a w późniejszym okresie – za rekrutację do Zespołu Koordynującego. W doborze badanych kierowałam się kryterium wielkości obrotu. Rozmawiałam z użytkownikami aktywnie działającymi na Wymienniku, którzy mają największe doświadczenie z funkcjonowaniem systemu. Są to respondenci z największą motywacją do udziału w wymianach, przedsiębiorczy w skali Wymiennika i z powodzeniem odnajdujący się w systemie. Wśród badanych są: dwie zawodowe korepetytorki języków obcych i dwoje aktywistów miejskich, a oprócz nich: projektantka wnętrz, dziennikarka, masażysta-przedsiębiorca, organizatorka eventów, prawnik, studentka kognitywistyki oraz pracowniczka działu sprzedaży w korporacji. Pięcioro z respondentów należało do Zespołu Koordynującego. Aż sześć wywiadów przeprowadziłam w moim mieszkaniu, co świadczy głównie o koleżeńskim wymiarze relacji na Wymienniku, reszta miejsc to: Solatorium na osiedlu Jazdów, Teatr Powszechny, bar Studio, siedziba redakcji jednej z większych gazet oraz prywatne mieszkanie jednej z użytkowniczek. Rozmowy odbyły się w Warszawie. Już na podstawie zawodów wykonywanych przez respondentów i przestrzeni, w których odbywały się wywiady, można wywnioskować, że są to osoby wykształcone i w większości mające elastyczny grafik zajęć.

Do 18 lutego 2018 roku na Wymienniku zarejestrowano 3990 kont⁷. Część z nich była w ogóle nie używana, stąd liczba aktywnych użytkowników wynosi 989. Od września 2012 do 18 lutego 2018 roku oficjalnie odnotowano 7413 wymian na sumę około 380 tysięcy alterek. Miesięcznie przeprowadzano ich średnio 112 o łącznej wartości 5729 alterek. Miesiącem najobfitszym w wymiany był kwiecień 2014 roku, gdy oficjalnie dokonano 355 transakcji. Dynamika wymian zachowuje przez cały okres działania Wymiennika mniej więcej stały poziom, choć można zauważyć wzmożone zainteresowanie transakcjami od grudnia 2013 do maja 2014 roku, co wiązało się z natężoną obecnością systemu w mediach – prasie, radiu i telewizji. Od 2016 roku istnieje tendencja malejąca w zakresie rejestrowanych wymian. Od 2019 roku miesięcznie przeprowadza się już tylko kilka, kilkanaście rejestrowanych transakcji miesięcznie.

Pokrótkę wyjaśnię kwestię wyceny dóbr i usług na Wymienniku. Jest ona próbą realizacji laborystycznej teorii wartości, opisanej w 1817 roku przez Davida Ricarda w klasycznym dziele *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*⁸. Wszyscy użytkownicy indywidualnie wyceniają wartość swoich dóbr i usług, biorąc pod uwagę przede wszystkim czas pracy włożony w dane dobro czy usługę. Ważnym elementem wyceny jest również porównanie ceny swojej usługi do wartości podobnych usług oferowanych na Wymienniku. Stąd oszacowana wartość wielu dóbr na Wymienniku może zaskakiwać, jeśli porównamy ją do ceny w złotychkach, np. słoik zupy kosztuje 20 alterek, a profesjonalny godzinny masaż – 100 alterek.

Jak wygląda transakcja na Wymienniku? Po przeprowadzonej wymianie (użytkownicy zwykle spotykają się osobiście) dawca loguje się na stronę wymiennik.org

⁷ Statystyki liczone 18 lutego 2018 roku.

⁸ Zob. David Ricardo, *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*, przeł. Jan Drewnowski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1957.

i obciąża konto biorcy, czyli robi przelew wirtualnych alterek na swoje konto, które są z kolei potrącane z konta biorcy – tym samym dochodzi do celowego odwrócenia konwencjonalnej relacji kupna i sprzedaży; stroną aktywną i pobierającą zależność jest osoba oferująca rzecz lub usługę, co już sugeruje, że podstawową cechą konstrukcyjną Wymiennika jest zaufanie. Alterka powstaje w momencie wymiany, jest bezodsetkowa i nieoprocentowana. Suma wszystkich wymian równa się 0, a po rejestracji każdy użytkownik ma budżet wynoszący 0 alterek. Użytkowników zachęca się, by nie czekali, aż ktoś zainteresuje się ich ofertą, tylko sami wybrali interesującą ich propozycję i skorzystali z niej⁹. System umożliwia głównie drobne wymiany ze względu na górny i dolny limit stanu alterek na koncie (-500, 1000).

Aktywność użytkowników jest wzmożona w pierwszym okresie zaangażowania i znacząco zmniejsza się w kolejnych etapach, co sugeruje, że używanie systemu jest, dłuższym bądź krótszym, epizodem życiowym. Korzystanie z Wymiennika wymaga posiadania zasobu, jakim jest czas, oraz przedsięwzięcia odpowiednich środków, takich jak umówienie się na wymianę i wybór dogodnej dla obu użytkowników lokalizacji. Trzeba wziąć pod uwagę również to, że nieodłączną cechą wymiany jest *small talk*, a wiele z nich zamienia się w spotkanie towarzyskie. Jest to momentami dosyć kłopotliwe, stąd system przyciąga przede wszystkim osoby pracujące na elastycznych warunkach, studentów, bezrobotnych i freelancerów.

Inną godną uwagi kwestią jest zdecydowana feminizacja systemu – Justyna Szambelan wskazuje, że wynosi ona 81,1% próby: „Test niezależności chi-kwadrat wykazał, iż przewaga kobiet jest istotna statystycznie i można przyjąć, że charakteryzuje cały system”¹⁰.

Wizje i praktyki

Działacze Wymiennika snują wizje lepszej przyszłości – ich działania nastawione są nie tylko na rozwiązanie obecnych problemów, lecz także prospektywnie. Wymiennik w założeniu jest nie tylko projektem eksperymentalnym i edukacyjnym, lecz także systemem realizującym pewną zmianę; antycypacją wyobrażonego przyszłego świata opartego na sprawiedliwej i lokalnej gospodarce oraz na przejrzystych małych wspólnotach związanych silnymi więziami ekonomicznymi, a dzięki temu – społecznymi. Odpowiednio skonstruowany system gospodarczy ma bowiem szansę tworzyć kooperacyjne i solidarne społeczeństwo. Należy

⁹ Zob. FAQ Wymiennika na stronie <http://wymiennik.org/dzialanie/jak/faq2/>:

„– Czy mogę skorzystać z czyjejs oferty, mimo że nikt jeszcze nie skorzystał z mojej?

– Oczywiście. By jedna osoba mogła coś dać, inna musi wziąć, a więc zaciągnąć zobowiązanie. To normalne. Debet w granicach przyzwoitości to nic złego – wręcz przeciwnie. Biorąc coś od społeczności sprawiasz, że ktoś czuje się potrzebny i doceniony. Wymiennik to system nieoprocentowanych kredytów wzajemnych. Nie musisz obawiać się pętli kredytowej. Zachowaj jednak równowagę i uważaj, by nie nadwyreżać zaufania społeczności zadłużając się bez umiaru”.

¹⁰ Justyna Szambelan, *Analiza zachowań użytkowników systemu waluty społecznościowej „Wymiennik”*, artykuł niepublikowany, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 2014.

zaznaczyć, że lokalność afirmowana przez założycieli Wymiennika nie ma charakteru narodowego; niewątpliwie jest reakcją na globalizm finansowy (powodujący np. *offshoring* czy nadmierną produkcję gazów cieplarnianych związanych m.in. z międzykontynentalnym transportem), jednak nie sprzeciwia się innym globalnym procesom społecznym i kulturowym, jak otwarcie granic, mieszanie etniczne czy międzynarodowy przepływ idei.

Pogląd traktujący Wymiennik jako motor przeobrażeń społeczno-gospodarczych opiera się na pewnych przesłankach, które twórcy Wymiennika często formułują wprost, ale które można z powodzeniem „wyczytać” z charakteru ich aktywności. Po pierwsze – poziom praktyk ekonomicznych jest nierozzerwalnie związany ze społecznym wymiarem egzystencji człowieka, co oznacza, że ekonomia w dużym stopniu stwarza jednostkę i świat interakcji społecznych. Po drugie – pieniądz, jako jeden z najważniejszych elementów procesów gospodarczych, silnie z nimi związany, może być konstruowany nie tylko przez państwo, lecz także przez oddolne wspólnoty. Po trzecie – źródłem problemów gospodarczych, a przez to socjalnych, jest przede wszystkim sposób obiegu i kształt oficjalnego pieniądza. Przekształcenie charakteru waluty ma więc pociągnąć za sobą zmiany na poziomie społecznym. Przekonanie, że współczesny świat finansów powoduje szereg problemów, a rozwiązaniem ich ma być zmiana paradygmatu ekonomicznego, ma w dużym stopniu charakter monokausalizmu. Sprowadzenie złożoności świata kultury do zagadnień natury ekonomicznej stanowi pewien redukcjonizm. Można przecież odwrócić wektor, by kapitalizm rozpatrywać jako skutek rozwinięcia określonych predyspozycji kulturowych i społecznych. Trzeba jednak pamiętać, że powstanie Wymiennika jest reakcją na kryzys finansowy, stąd jego działanie miało skupić się na aspekcie gospodarczym.

Wymiennik jest próbą wprowadzenia zasady partycypacji w dwóch obszarach: zarządzania inicjatywą (demokracja bezpośrednia) oraz konstrukcji systemu finansowego. Stoi za nią potrzeba tworzenia przejrzystych struktur władzy oraz upodmiotowienie jednostki i wzrost jej sprawczości.

Więzi ekonomiczno-towarzyskie

Alterka, według założeń, ma być walutą alternatywną, jakościowo odmienną od oficjalnej – więziotwórczą jednostką rozrachunkową, swoistym darem krążącym wśród społeczności, budującym wspólnotę wymian¹¹. Nawiązywanie bliskich więzi dzięki alterkowym transakcjom jest powszechne wśród respondentów, co pozwala myśleć o systemie nie tylko jako o platformie wymiany, lecz także jako o miejscu, które realizuje funkcje portalu społecznościowego. Trzeba zaznaczyć jednak, że na Wymienniku wektor jest inaczej ukierunkowany – celem często nie jest samo nawiązanie relacji, a głównie chęć przeprowadzenia transakcji; najpierw pojawia się bodziec ekonomiczny w postaci wymiany, a ewentualny jej skutek to powstanie więzi między użytkownikami.

¹¹ Na dawnej, nieaktualnej już stronie wymiennik.org w zakładce „Idea” było napisane, że Wymiennik jest zjawiskiem „kultury daru 2.0”.

Wśród użytkowników Wymiennika można zauważyć szereg różnych postaw w stosunku do alterki, rozciągających się od zachowań typowo użytkowych (interesownych i skupionych na kolekcjonowaniu waluty) aż do działań prospołecznych, nastawionych na relację i spotkanie z drugim człowiekiem (można je wręcz opisywać w kategoriach kultury daru czy świecko interpretowanej filozofii dialogu¹²). Sposoby wykorzystywania tej waluty są oczywiście rozmaite – wynikają one z połączenia różnych motywacji i sytuują się pomiędzy przedstawionymi biegunami. Dominującą postawą konsumpcyjną na Wymienniku jest zatem postawa, którą określam mianem „personalizmu towarowego”. Tworzę to pojęcie, by wykazać, po pierwsze – dominujący umiarkowany więziotwórczy charakter wymian w systemie, który jest mocno zakorzeniony w pierwotnej motywacji ekonomicznej, po drugie – ważnym jego składnikiem jest epitet „towarowy”, będący Derridańskim widmowym wskazaniem na zjawisko „fetyszyzmu towarowego” wobec którego Wymiennik wyraża oryginalny sprzeciw. Z jednej strony bowiem standardy wymiany w alternatywnym systemie mają umieścić towar w kontekście osobowym, wyzwolić z bezosobowego świata kupna i sprzedaży oraz kapitalistycznej wyceny pracy, z drugiej zaś – osadzone są w rzeczywistości pieniężnej i piśmiennej, w której ekonomia stanowi jedną z ważniejszych dziedzin społecznych. Alterka jest bowiem pieniądzem, który pomaga dokładnie określać wzajemne zobowiązania. Kalkulacja, księgowość, przeliczanie to zachowania typowe dla kultury pisma. Wprawdzie alterka jest społecznościowa i lokalna, ale stanowi przede wszystkim jednostkę rozrachunkową, która precyzyjnie określa wartość dóbr i usług. Pieniądz skutkuje pojawieniem się Simmlowskiego „człowieka rachującego”:

Dzięki rachunkowej istocie pieniądza w relację elementów życia weszła precyzja, pewność w określaniu równości i nierówności, jednoznaczność w ustaleniach i uzgodnieniach. Jest to precyzja podobna do tej, jaka w obszarze zewnętrznym dokonała się wraz z upowszechnieniem zegarków kieszonkowych. Określenie abstrakcyjnego czasu przez zegarki oraz abstrakcyjnej wartości przez pieniądz tworzą schemat subtelnych i pewnych podziałów i pomiarów, który, obejmując treści życia, nadaje im, przynajmniej w aspekcie praktyczno-objektywnym, nieosiągalną inaczej przejrzystość i obliczalność. Rachujący intelekt, żyjący w tych formach, otrzymuje od nich pewnie część swojej energii, dzięki której opanowuje nowoczesne życie¹³.

Mimo wszystko wymiana za pomocą alterki przekracza praktyki kupowania i sprzedaży – umieszcza produkt w kontekście osobowym, wychodzi poza fetyszystyczną autonomię towaru. Transakcje na Wymienniku, podobnie jak zakupy na bazarze, charakteryzują się przewagą słowa mówionego, narracyjnością, niepowtarzalnością, niwelują podejście rachunkowe w stosunkach między ludźmi¹⁴. Są one jednak czymś więcej niż bazarowe ulotne relacje. Na Wymienniku ważny jest akcent towarzyski – dawca z biorcą zawsze podają sobie ręce, przedstawiają się sobie, często rozmawiają ze sobą, niejednokrotnie nawiązują trwałą więź wymiany, czego efektem może być głębsza relacja oparta na wymianie

¹² Wymiennik nie jest w żadnym stopniu powiązany z religią i absolutnie nie powołuje się na jakiegokolwiek wyznanie.

¹³ George Simmel, *Filozofia pieniądza*, przeł. Andrzej Przyłębski, Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora 1997, s. 419.

¹⁴ O antropologii supermarketu i bazaru pisze Roch Sulima, zob. Roch Sulima, *Antropologia codzienności*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2000, s. 149–154.

pozaalterkowej. Częściej jednak pozostaje przede wszystkim stosunkiem ekonomicznym, choć koleżeńskim i serdecznym.

Horyzont lekturowy

W tym miejscu przedstawię teoretyczne inspiracje działaczy Wymiennika – zaprezentuję lektury zaproponowane przez jego liderów, które umiejscowione są na dysku Google Zespołu Koordynującego. Ramy konstrukcyjne tych dzieł przedstawiają się następująco: treść każdego z nich zawiera rozbudowaną krytykę obecnego systemu gospodarczo-społecznego oraz rozległy opis lepszej przyszłości opartej na nowych mechanizmach. Próbują one budować obraz realnej, a nie wydumanej przeszłości; nie tworzą wizji całościowych – skupiają się na gospodarczym aspekcie rzeczywistości, a przede wszystkim na polityce monetarnej. Niemal wszystkie lektury są świadomą reakcją na kryzys ekonomiczny 2007 roku.

Jedną z ważniejszych postaci dla liderów Wymiennika jest Mary Mellor, emerytowana profesor socjologii na brytyjskim Northumbria University¹⁵. We wstępie do opublikowanej w 2010 roku pracy *The Future of Money. From Financial Crisis to Public Resource*¹⁶ mówi, że nie zamierza tworzyć teorii ekonomicznej¹⁷. Chce ona znaleźć remedium na obecny kryzys finansowy, który pokazał, że neoliberalizm zbudowano na iluzji. Sądzi ona bowiem, że nie dostrzegamy społecznych aspektów pieniądza; widzimy w nim jedynie narzędzie prywatnych poczynań. Socjolożka poddaje krytyce charakter współczesnego pieniądza spekulacyjnego polegający na tym, że ten stanowi jedynie obietnicę konsumpcji, a nie realną wartość. Stąd rozwiązaniem tych problemów ma być poddanie polityki monetarnej demokratycznej kontroli państwa i społeczeństwa. Rynki powinny wycofać się z władzy nad kapitałem, a banki zostać jedynie pośrednikami transakcji; tylko organizacje non-profit kontrolowane przez swoisty autorytet monetarny mogłyby udzielać kredytów i pożyczek.

Mellor zaznacza, że zaufanie do transakcji pieniężnych wynika przecieź z społecznej solidarności, a nie z właściwości systemu monetarnego, dlatego powinno się ten potencjał wykorzystać. Należy więc stworzyć z pieniędzy zasób społeczny, a nie narzędzie interesów poszczególnych grup władzy i interesów (przede wszystkim bankierów i ekonomistów). Socjolożka marzy o systemie monetarnym opartym na relacji i – co nie mniej ważne – przyjaznym dla środowiska.

¹⁵ Michał Augustyn prowadził spotkanie z Mary Mellor na osiedlu Jazdów w ramach Wczasów Ekonomicznych (2014 rok).

¹⁶ Mary Mellor, *The Future of Money. From Financial Crisis to Public Resource*, London: Pluto Press 2010.

¹⁷ Uwidacznia się tu swoisty kult amatorskiej refleksji ekonomicznej typowy dla środowisk ekonomii alternatywnej. Stoi za tym założenie, że outsider, niezależny od sieci akademickich wpływów i interesów poszczególnych teorii ekonomii, jest niezależnym i bardziej obiektywnym dyskutantem. Mellor nie jest ekonomistką, stąd nie dziwi, że nie będzie zajmować się budową teorii ekonomii. Próbuje jednak przekuć tę wadę w zaletę, by opowiedzieć o znaczeniu społecznej kontroli pieniądza.

Jedną z dróg ma być sprawiedliwe opodatkowanie, które pełniłoby funkcję re-dystrybucji bogactwa. Brytyjska profesor upatruje pozytywną zmianę społeczną w takich inicjatywach jak: lokalne waluty, LETS¹⁸, banki czasu, spółdzielnie, kooperatywy. Ponadto Mellor postuluje konieczność stworzenia globalnej ponadnarodowej waluty, nieopartej na dolarze amerykańskim, co pozwoliłoby na zniwelowanie różnic bogactwa między państwami.

Bernard Lietaer, jedyny profesor ekonomista wśród autorów wyróżnionych przez liderów Wymiennika, brał udział w tworzeniu belgijskiego systemu płatności elektronicznych, był konsultantem wielu korporacji w kwestiach finansowych, doradzał w sprawie rozwoju gospodarczego Ameryki Łacińskiej, pełnił funkcję seniora executive w belgijskim banku centralnym, współpracował przy tworzeniu projektu ECU (*European Single Currency*), który stanowił zwiastun waluty euro i został przez nią zastąpiony. Autor promuje zjawisko różnorodności walutowej, wierzy w waluty społecznościowe tworzone oddolnie przez lokalne grupy. Jest zdania, że małe kroki w postaci emisji komplementarnych walut będą powoli zmieniać krajobraz monetarny oraz że są one niezbędne do zdobycia świadomości, czym jest pieniądz i skąd pochodzi. Lietaerowi nie podoba się sytuacja, w której społeczeństwa nie mają wiedzy dotyczącej właściwości systemu monetarnego. Uważa, że waluty lokalne i społecznościowe tworzą kapitał społeczny, rozwiązują regionalne problemy bez regulacji państwowych i podatkowych oraz że ich siła polega na komplementarności i zgodności z oficjalną walutą. Ekonomista podkreśla rolę internetu w tworzeniu demokratycznych walut społecznościowych i mówi o nieuniknionych fundamentalnych zmianach w systemie monetarnym¹⁹. W dziele *Money and Sustainability. The Missing Link*²⁰ wzywa do zdefiniowania podstaw, na których opiera się system gospodarczy, i zwraca uwagę, że debaty ekonomiczne rzadko dotyczą założeń paradygmatycznych. Wyróżnia słabe punkty systemu (*blind spots*), którymi są: hegemonia jednej centralnej waluty; walka kapitalizmu z komunizmem, co prowadzi do uznania wszystkich alternatywnych projektów ekonomicznych za socjalistyczne; monopol i władza finansowa banku centralnego; handel spekulacjami, a nie towarami. Lietaer twierdzi wprawdzie, że komplementarne waluty nie rozwiążą problemów oficjalnego systemu monetarnego, ale mogą stanowić furtkę do lepszego zrozumienia mechanizmu pieniądza. Powołuje się przy tym na pozytywne przykłady LETS i banków czasu.

Kolejnym autorem zabierającym głos w dyskusji jest magister ekonomii, dyrektor think-thanku *Rethinking Bretton Woods Project* zajmującego się krytyką Międzynarodowego Funduszu Walutowego – Aldo Caliari. Postuluje on stworzenie globalnej waluty, która nie opierałaby się na żadnej walucie narodowej (tak

¹⁸ Powstanie Wymiennika było inspirowane m.in. bezgotówkowymi systemami Local Exchange and Trade System utworzonymi w 1983 roku przez Michaela Lintona w Kanadzie. LETS-y powstały więc w czasie, kiedy do komunikacji między użytkownikami i księgowania transakcji używano biuletynów i tradycyjnych zeszytów. Następnie systemy LETS zaczęły korzystać z dobrodziejstw komputerów, a potem internetu. Wymiennik i LETS łączy przynależność do inicjatyw z zakresu systemów kredytowych *mutual credit systems*.

¹⁹ Zob. Bernard Lietaer, *The Future of Money. Creating New Wealth, Work and Wiser World*, London: Random House 2001.

²⁰ Bernard Lietaer, Christian Arnspenger, Sally Goerner, Stefan Brunnhuber, *Money and Sustainability. The Missing Link*, Axminster: Triarchy Press 2012.

jak dzieje się to w przypadku dolara amerykańskiego). Podpowiada, że tę rolę może przejąć zreformowany projekt Special Drawing Rights (międzynarodowej bezgotówkowej jednostki rozrachunkowej kontrolowanej przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy). Ekonomista wymienia wyzwania, na które trzeba odpowiedzieć, a są to: globalna nierównowaga, niestabilność walutowa, brak równowagi między nadwyżkami a deficytami w państwie. Rozwiązaniem ma być SDR oraz różnorodność walutowa²¹.

Innymi propozycjami lekturowymi są jeszcze:

- *Pieniądz wolny od inflacji i odsetek*²², czyli książka architektki Margrit Kennedy, związanej z ruchem Occupy Wall Street. Punktem wyjścia rozważań autorki jest krytyka pieniądza spekulacyjnego, opartego na długu. Kennedy nie podoba się sytuacja, w której banki udzielają kredytów, a ich klienci spłacają je na rzecz osób posiadających już gotówkę, co pogłębia nierówności społeczne. Pochwała w niej banki czasu i spółdzielcze, LETS oraz waluty lokalne; zwraca uwagę na ich ekologiczny potencjał.
- *Mutualist Political Economy*²³ anarchisty Kevina Carsona, który ma ambicję wskrziesić praktyki mutualistyczne Pierre'a-Josepha Proudhona (oparte na zasadzie wzajemności wbrew walce konkurencyjnej). Jest on zwolennikiem wolnorynkowej ekonomii socjalistycznej, czyli zaniku państwa i powstania federacji konsumenckich (kooperatyw, spółdzielni, kolektywów) istniejących dzięki dobrowolnym umowom. Droga do celu ma być gradualistyczna, nie rewolucyjna. Pierwszy etap stanowi tworzenie instytucjonalnej podstawy dla nowego społeczeństwa w ramach już istniejącego, natomiast drugi – ograniczanie władzy państwa, tworzenie coraz silniejszych alternatyw aż do momentu jego rozpadu.
- *Dobro wspólne jako nowy paradygmat*²⁴, tj. wykład Davida Boliera, amerykańskiego aktywisty, poświęcony ideom samorządności, samoorganizacji i samowystarczalności usytuowanym poza centralną strukturą zarządzania. Dobra wspólne mają być panaceum na liberalizm, homo oeconomicus, zasadę rynku i kalkulacji. Podkreśla rolę wzajemnej pomocy w zarządzaniu zasobami.
- *Pieniądz oprocentowany ujemnie. Geneza i perspektywy* to propozycja demokracji finansowej malarza i projektanta wnętrza Jacka Andrzeja Rossakiewicza²⁵. Inspirowana głównie Gesellowskim projektem pieniądza oprocentowanego ujemnie, zastosowanego w 1933 roku w austriackim Wörgl dzięki wsparciu burmistrza miasta, ma być remedium na system odsetek, który autor uważa za daninę na rzecz koncentracji kapitału. Ten pieniądz terminowy (którego wartość maleje co miesiąc o 1%) i bezodsetkowy ma powodować nieopłacalność

²¹ Aldo Caliarì, *Adapting the international monetary system to face 21st century challenges*, „DESA Working Paper” 2011, nr 104.

²² Margrit Kennedy, *Pieniądz wolny od inflacji i odsetek. Jak stworzyć środek wymiany służący nam wszystkim i chroniący Ziemię*, przeł. Anna Stasiak et al., Kraków: Wydawnictwo Zielone Brygady 2007.

²³ Kevin Carson, *Studies in Mutualist Political Economy*, Fayetteville: BookSurge Publishing 2004.

²⁴ David Bolier, *Dobro wspólne jako nowy paradygmat*, https://wiki.p2pfoundation.net/DOBRO_WSP%C3%93LNE_JAKO_NOWY_PARADYGMAT [dostęp: 4.03.2018].

²⁵ Jacek Rossakiewicz, *Pieniądz oprocentowany ujemnie. Geneza i perspektywy*, „Demokracja Finansowa – solidaryzm społeczny w ekonomii i polityce” 2012, nr 17.

tezauryzacji, płynność obiegu pieniądza i stymulację konsumpcji, dzięki czemu umożliwiona jest likwidacja bezrobocia. Autor posługuje się pojęciami Naturalnego Porządku Finansowego i Nowej Architektury Finansowej. Pieniądz oprocentowany ujemnie jest naturalny, bo opiera się na procesie starzenia. Rossakiewicz sygnalizuje konieczny warunek tak skonstruowanej waluty – musi ona być emitowana przez osobę mądrą i sprawiedliwą.

- *Anty-bezradnik przestrzenny – prawo do miasta w działaniu*²⁶ to publikacja aktywistów propagująca idee miejskiej demokracji i partycypacji, uwydatniająca znaczenie sprawczości i upodmiotowienia mieszkańców w kształtowaniu jego tkanki.

Z lektur wyłania się wizja przyszłego świata, w którym respektowane są zasady różnorodności walutowej, ekologii i zrównoważonego rozwoju. Jak widać, Wymiennik spełnia wiele z postulatów przedstawionych przez powyższych autorów – alterka jest w końcu walutą: lokalną i niezależną od oficjalnego pieniądza, stąd zabezpieczoną przed procesami inflacyjnymi; będącą w obiegu wśród pewnej wytworzonej społeczności; wspieraną przez globalną społeczność²⁷; bezodsetkową i nieoprocentowaną; stworzoną dzięki medium internetu; specyficznym realizującą paradygmat dóbr wspólnych, stanowiącą alternatywę walutową; funkcjonującą na wymiennikowym wolnym rynku.

Ponadto punkt trzeci postanowień ogólnych Zasad Wymiennika głosi: „aktywność osób korzystających z Wymiennika może przyczyniać się do realizacji długo-terminowych celów społecznych i gospodarczych:

- 1) zwiększenie poziomu zaufania, gotowości do współpracy i korzystania z różnych form wzajemnego wsparcia,
- 2) poprawienie dostępności dóbr i usług, w szczególności dla osób dysponujących niewystarczającą ilością pieniędzy,
- 3) umożliwienie podejmowania społecznie użytecznej pracy bez względu na stan gospodarki pieniężnej i rynku pracy,
- 4) wzmocnienie lokalnej gospodarki”²⁸.

Styl życia na Wymienniku

Liderzy Wymiennika, Iza Kaszyńska i Michał Augustyn, prowadzą swoisty styl życia, mający być praktyczną realizacją idei, w które pokładają ufność. Polega on na aktywizmie społeczno-ekologicznym i uczestniczeniu w pozawymiennikowych inicjatywach takich jak:

²⁶ Lech Mergier, Kacper Pobłocki, Maciej Wudarski, *Anty-bezradnik [!] przestrzenny – prawo do miasta w działaniu*, Warszawa: Biblioteka Res Publici Nowej 2013.

²⁷ Platforma Wymiennika należy do globalnej społeczności Community Exchange System, zob. <https://www.community-exchange.org/home/>.

²⁸ Zob. *Zasady Społeczności Wymiennika*, <http://wymiennik.org/dzialanie/jak/zasady-spolcznosci/> [dostęp: 17.06.2020].

- Kooperatywa spożywcza. Zarządzana za pomocą modelu demokracji bezpośredniej, umożliwia pozyskiwanie żywności, kosmetyków i środków czystości wyrabianych lokalnie i w zgodzie z naturą.
- Miejskie ogrody społecznościowe. Pozwalają one na samodzielną drobną uprawę roli w przestrzeni miejskiej.
- Zakupy na Allegro i Olx. Wykorzystywanie przedmiotów z drugiego obiegu.
- Liderzy są członkami zarządu fundacji Pracownia Dóbr Wspólnych, która według fejsbukowego opisu to: „fundacja, platforma działania i grupa osób. Naszym celem jest tworzenie i rozwijanie praktycznych alternatyw podejmujących próbę odpowiedzi na wyzwania obecnych czasów. W obliczu już widocznych i rysujących się na horyzoncie systemowych problemów (społecznych, ekologicznych i innych) widzimy potrzebę eksperymentowania z nowymi modelami życia, pracy i współdzielenia. Wspieramy lub chcemy wspierać lokalne waluty, ogrodnictwo miejskie, kooperatywy i inne formy współwłasności, ochronę zasobów cennych przyrodniczo i społecznie. Interesują nas także działania ożywiające demokrację na poziomie lokalnym”.
- Pracownia Dóbr Wspólnych jest projektodawcą Szkoły Ogrodników Miejskich, która została wsparta w akcji crowdfundingowej sumą 12 389 złotych. Augustyn w jednym z wywiadów tak mówi o tej inicjatywie: „chodziło o kształcenie ogrodników miejskich z szerokimi horyzontami, widzącymi miasto jako organizm działający w globalnej sieci oddziaływań, na które możemy wpływać małymi, lokalnymi działaniami. Kompostowniki, ogrody wspólnotowe, sadzenie jadalnych żywopłatów, skracanie dystansu między konsumentem a producentem (kooperatywy spożywcze), tworzenie miejsc spotkań, w których ludzie mają szansę coś współtworzyć, angażując w to swoje głowy i dłonie, są tym, czego potrzebuje miasto w dobie zmian. To coś więcej niż zabawa w osiedlowy ogródek. Takie obywatelskie inicjatywy budują przestrzeń, w której szczęście jest ważniejsze niż statystyki wzrostu PKB”²⁹.

Fundacja ta jest również opiekunem Solatorium – otwartej i dostępnej dla każdego przestrzeni w jednym z domków na osiedlu Jazdów, którą zapełniono roślinami oraz zaopatrzone w dwie duże lampy solarne do terapii depresji sezonowej.

Heterotopie

Ogrody społecznościowe, Solatorium czy Wymiennik można uznać za swoiste urzeczywistnienia heterotopii – miejsc subwersywnych, opisanych przez Michela Foucaulta³⁰. Wszystkie te przestrzenie łączy to, że są związane z osiedlem Jazdów – przez niektórych określanym wręcz „wsią w mieście”. Jest to miejsce wyjątkowe na mapie Warszawy, znajduje się tuż obok Centrum Sztuki Współczesnej, blisko Łazienek i Sejmu. W 1945 roku powstało tam osiedle drewnianych domków fińskich zbudowanych dla pracowników Biura Odnowy Stolicy, scho-

²⁹ Monika Brzywczy, *Nasłonecznieni*, <http://ustamagazyn.pl/2017/03/6504/> [dostęp: 4.03.2018].

³⁰ Michel Foucault, *Inne przestrzenie*, „Teksty Drugie” 2005, nr 6, s. 117–125.

wane przed wzrokiem przechodniów głównych ulic dzięki obfitości zieleni, drzew i ogródków. Jako że znajduje się ono w ścisłym centrum, zainteresowało się nim miasto, dążące do rozmontowania domków, by wykorzystać teren do własnych celów. Aktywiści i mieszkańcy z pomocą ambasadora Finlandii odzyskali osiedle Jazdów. Posłużyli się przede wszystkim dyskursem demokratycznej konieczności zachowania niekomercyjnej przestrzeni dla mieszkańców w środku Warszawy. Obecnie w domkach prowadzone są inicjatywy społeczno-kulturalne i edukacyjne. Mieści się tam Solatorium; kiedyś swoją siedzibę miał tam też Wymiennik, natomiast teraz często organizuje się tam wymiennikowe bazy. W fińskich domkach funkcjonuje również założony przez liderów Wymiennika ogród społecznościowy Motyka i Słońce.

Heterotopie to przestrzenie wymykające się kategorii utopii, czyli miejsc hipotetycznych, wyobrażonych i zmyślonych. Są to miejsca istniejące w rzeczywistości, ale alternatywne wobec porządku społecznego – próbują go zanegować i zmienić. Foucault posługuje się metaforą lustra w opisie heterotopii – jest ona odbiciem tego, co realne, swoistą interpretacją tego, co na zewnątrz. Pełni ona często funkcję kompensacyjną w stosunku do przestrzeni oficjalnych – pozwala na zachowania odbiegające od norm społecznych, tworzy dla nich bezpieczną przystań. Stanowi antytezę miejsc konwencjonalnych i ich funkcji. W tej perspektywie uprawienie ogrodów warzywnych w środku miasta czy sposób nabywania dóbr i usług na Wymienniku są faktycznie zachowaniami heterotopijnymi.

Przeciw ekokonsumpcji

Dla Kaszyńskiej bardzo ważne jest prowadzenie ekologicznego stylu życia, który jest czymś jakościowo odrębnym od ekokonsumpcji (kupowanie ekologicznych produktów w sklepach dostępnych dla osób z dużymi zasobami finansowymi), wymaga bowiem wysiłku, refleksji i przede wszystkim zmiany codziennych praktyk:

Życie, które definiujemy jako ekologiczne, różni się tym od życia ekokonsumenckiego, że o dużo więcej trzeba zadbać samemu, a nie tylko kupić i uważać, że ma się czyste sumienie. Dlatego należy twardo stawiać pytanie: Czy ekokonsumenci byliby w stanie więcej z siebie dawać, organizując swoją przestrzeń życiową według alternatywnego scenariusza, omijając znane i łatwe sposoby oparte na kupowaniu? [...] Prawdę mówiąc, to życie ekologiczne nie jest życiem prostym. Właściwie najtrudniejszy jest proces przestawiania się na takie życie. A to przestawianie się trwa właściwie cały czas, bo nie da się osiągnąć go w pełni w rzeczywistości, w jakiej żyjemy³¹.

Ponadto Augustyn w wywiadzie dla *Kontaktu* dodaje, że ważne jest dla niego praktykowanie ekologicznych zachowań w grupie. Wspólnotowe przedsięwzięcia przełamują cechy typowe dla *homo oeconomicus*: egoistyczny indywidualizm, nastawienie konsumenckie, skłonność do rywalizacji. Sugeruje, że ekologia dostępna jest dla każdego, pod warunkiem że korzysta się z tańszych alternatyw, nie

³¹ Paweł Cywiński, Marysia Złonkiewicz, *Ekożywoty*, „Kontakt” 2014, nr 26, s. 22–31.

utożsamia się ekologicznego stylu życia z zakupem drogich niszowych produktów. Augustyn tym samym niuansuje możliwą interpretację stylu życia liderów Wymiennika za pomocą kategorii dystynkcji Pierre'a Bourdieu. W wypowiedziach twórców wyczuwa się jednak potrzebę odróżnienia się od innych klas społecznych, które wybierają „łatwe” sposoby konsumpcji. Budują więc swoją tożsamość klasową w opozycji do pracującej w korporacjach klasy średniej nienasyconej dobrami konsumpcyjnymi. Niewątpliwie liderzy Wymiennika dysponują kapitałem kulturowym (wykształcenie) i społecznym (sieć relacji i znajomości w środowiskach alternatywnych), które pozwalają im organizować ekologiczne przedsięwzięcia. Dystansują się oni również od braku świadomości ekologicznej, traktując ją jako powinność etyczną – a przecież uzyskanie tej wiedzy wymaga nakładu czasu³².

W serii artykułów dla portalu *Ekonomia Społeczna* Michał Augustyn pisze, że „najlepszą przysługą, jaką konsument może wyświadczyć światu (również sobie) jest powstrzymanie się od zakupów”³³. Twierdzi, że „praktyka zapobiegania powstaniu odpadów jest najlepszym sposobem na postępowanie z nimi”³⁴.

Ironicznie wypowiada się on o ekokonsumpcji, którą postrzega jako przywilej polegający wyłącznie na uspokajaniu sumienia. Zauważa wprawdzie, że obarczenie konsumentów odpowiedzialnością za ochronę środowiska nie jest właściwe, aczkolwiek upatruje on siłę i sprawczość w indywidualnych wyborach antykonsumpcyjnych. Podkreśla rolę tanich alternatyw w pozyskiwaniu ekologicznych dóbr i usług (*vide* Wymiennik). Powołuje się na ruch postwzrostu, który buntuje się wobec świata kapitalistycznego zachęcającego do jak największych zakupów i tym samym marnującym zasoby Ziemi³⁵. Entuzjastycznie wypowiada się na temat możliwości nowych technologii IT, które pozwalają tworzyć przedsiębiorstwa zarządzane przez samych użytkowników – budować platformy „postkapitalistyczne, oparte na otwartym kodzie, zorientowane prospołecznie i prośrodowiskowo, ułatwiające dzielenie się”³⁶. Trzeba pamiętać, że Wymiennik jest inicjatywą z założenia proekologiczną i działającą za pomocą międzynarodowej platformy Community Exchange System (<https://www.community-exchange.org/home/>).

Antykapitalizm na Wymienniku

Warto zaznaczyć, że alternatywny styl życia jest ważną kategorią dla zdecydowanej większości respondentów, z którymi miałam okazję rozmawiać.

³² Więcej zob. Pierre Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*, przeł. Piotr Biłos, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2005; *Style życia i porządek klasowy w Polsce*, red. Maciej Gdula, Przemysław Sadura, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2012.

³³ Michał Augustyn, *Konsument pod presją*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/1278555.html> [dostęp: 28.05.2016].

³⁴ Michał Augustyn, *Gospodarka cyrkularna: jak unieważnić odpady*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/1357266.html> [dostęp: 28.05.2016].

³⁵ Michał Augustyn, *Postwzrost: w stronę dojrzałej gospodarki*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/1000186.html> [dostęp: 8.10.2017].

³⁶ Michał Augustyn, *Dzielenie się i ekonomia – skomplikowany związek*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/1660964.html> [dostęp: 5.03.2018].

Uczestnictwo w tym systemie wynika z ich niezgody na pewne aspekty rzeczywistości (użytkownicy różnią się między sobą tym, wobec czego się buntują). Jedyne osoby, które nie powołują się na żadną ideologię, są: Piotr, który mówi o Wymienniku jako o systemie pomocnym w przetrwaniu okresu biedy ekonomicznej, oraz Małgorzata, która ze względu na wykonywany zawód stale dysponowała nadwyżką biletów na wydarzenia kulturalne i chciała, by ktoś mógł z nich skorzystać.

Najbardziej ideologicznie zmotywowanymi respondentami, nastawionymi antykapitalistycznie, są oczywiście liderzy Wymiennika. Co z pozostałymi użytkownikami? Agnieszka twierdzi, że oszczędność konsumpcyjna jest obowiązkiem człowieka w dobie marnowania dóbr; sama przygotowuje naturalne środki do sprzątanania, na Wymienniku korzysta z ekologicznych kosmetyków, jest zwolenniczką niektórych niekonwencjonalnych metod leczniczych. Antykapitalizm nie jest dla niej żadną motywacją do uczestniczenia w wymianach. Marzena planuje założyć firmę produkującą ekologiczne kosmetyki na większą skalę, w tej chwili robi je na potrzeby Wymiennika i kooperatyw spożywczych, ważne są dla niej wspólnotowe działania lokalne oparte na bezpiecznej wymianie. Adam interesuje się jak najmniejszą zużywalnością dóbr, ceni sobie rzeczy z drugiego obiegu, jest członkiem grupy Zero Waste Polska oraz twierdzi, że jazda rowerem to najlepszy, bo ekologiczny środek transportu w mieście. Marta, była freeganka, przez wiele lat należąca do kooperatywy spożywczej, podkreśla antykapitalistyczną motywację swojego udziału w systemie. Barbara, Kasia i Marzena są zwolenniczkami głodówek, które mają za zadanie oczyszczenie duchowe, ale stanowią również wyraz buntu wobec nadmiernej konsumpcji. Barbara ponadto organizuje wyjazdowe eventy głodówkowe. Małgosia to entuzjastka ziołolecznictwa. Kasia, Marta, Marzena i Adam szczególnie cenią sposób określania wartości dóbr i usług na Wymienniku, według nich – bardziej sprawiedliwy od powszechnie obowiązującego. Wszyscy rozmówcy zwrócili uwagę na zaletę Wymiennika, którą jest jego relacyjność – personalny charakter wymian oraz możliwość nawiązania nowych znajomości. Większość respondentów to wegetarianie i weganie.

Oszczędność

Podczas gdy liderzy Wymiennika szczególnie zwracają uwagę na ekologiczny wymiar inicjatywy, dla wielu respondentów jednymi z najważniejszych funkcji Wymiennika są zabawa oraz... oszczędność, która pozwala na mniejsze wydawanie konwencjonalnej waluty. Alterka jest pieniądzem wytchnienia budżetowego:

Dla mnie to jest coś [alterka – przyp. autorki], co wydaje się bardzo luźno i bez ograniczeń. Tak bardzo lekko. Tak. Podczas kiedy... jeśli chodzi o złotówki no to musisz trochę zachować zdrowego rozsądku w miarę w budżecie, jakim dysponujesz, tak? Inaczej można wpaść w tarapaty. Tutaj w zasadzie tarapaty nie grożą, tym bardziej, że... ja to mówię z mojego punktu widzenia. Mnie te alterki bardzo łatwo przychodzą, bo po prostu one wpadają same [...]. No i wiesz, i ja jak najbardziej uważam, że za pomocą alterki, tak? Możemy sobie kupić wiele fajnych rzeczy, możemy kupić, nabyć może bardziej, tak? Czy sobie pójść na jakieś cudowne zabiegi, ale... twoje pytanie było, czy ja to traktuję ideowo. Tak, ideowo, ale to jest ta alternatywa, tak? To nie może się zrównać ze

złotówką. Tu jest dla mnie ta idea, tak? Że to jest coś obok tych walut, które nas ograniczają poprzez to, że masz określoną pensję, albo zarabiasz określoną ilość pieniędzy. No z tymi alterkami to też jest tak, że one są czasem, no określoną ilość możesz zarobić, tak? Na swojej usłudze. Natomiast no, że ona jest taka lekka i przyjemna. No i że to jest w ogóle takie działanie tylko dla przyjemności. [...] To jest fajne, bo to daje, wiesz co, ja tak sobie myślę, że to na głębszym poziomie to daje poczucie obfitości. Co się potem przekłada na resztę życia. [Rozmowa z Barbarą]

Ciekawym paradoksem jest to, że respondenci często podkreślają swoje antykonsumpcyjne inklinacje. Wielu mówi przecież, że dzięki Wymiennikowi stać ich na regularne korzystanie z masażu (Barbara, Małgosia, Agnieszka, Kasia, Małgorzata), który kojarzony jest z usługą luksusową. Trzeba jednak podkreślić, że najczęstszymi przedmiotami transakcji są rzeczy z drugiego obiegu, ręcznie robione kosmetyki i środki czystości czy zabiegi, które są drogie na oficjalnym rynku. Stąd Wymiennik rzeczywiście jest tanią alternatywą dla ekokonsumpcji, na co wskazuje Michał Augustyn w tekście *Konsument pod presją*. W związku z tym można wyciągnąć jeszcze wniosek, że większość respondentów to osoby o dużym kapitale kulturowym, ale stosunkowo niewielkim kapitale finansowym.

Prepolityczne i prospektywne działanie

Z biegiem czasu okazało się, że o ile Wymiennik stanowi remedium na pewien typ problemów (przede wszystkim pomaga jednostkom w prowadzeniu ekologicznego, prospołecznego i wegańskiego stylu życia; okazuje się również skutecznym narzędziem walki z biedą czy ograniczonym budżetem i samotnością), o tyle nie sprawdza się w przypadku realizacji innych – „większych” idei (propagowanie świadomej postawy ekonomicznej czy stworzenie silnej i powszechnej warszawskiej waluty lokalnej).

Wymiennik, będąc alternatywą, stanowi przestrzeń subwersji, heterotopii i... „utopii zakonu”. Jerzy Szacki twierdzi, że „utopie zakonu”³⁷ to społeczności zamknięte, separujące się od złego zepsutego świata, kultywujące „zdrowe” i „dobre” praktyki w gronie osób „wybranych” i dzielących podobne wartości. Mają one pewien potencjał polityczny, ponieważ utopiści zakonu chcą być wzorem – wprowadzają program odnowy moralnej w życie i pokazują swoją postawą, że inne i lepsze funkcjonowanie jest możliwe. Według nich społeczeństwo stanowi organizm, który można przeorganizować zgodnie z odpowiednimi i mądrymi ideałami, stąd mają nadzieję, że ich działanie służy doskonalszej przyszłości. Głównym jednak ich zadaniem jest tworzenie wyspy oddalonej od świata decyzji politycznych i opozycyjnej wobec niego. Orientują się, że ich wytęskniony świat nie pojawi się prędko – nie mogą jednak znieść tego, w którym aktualnie się znajdują. Tworzą więc miejsca, gdzie mogą czuć się dobrze – z dala od złego otoczenia. Udowadniają tym samym, że odważne idee można wcielać w życie.

Osiedle Jazdów, w którym działają liderzy Wymiennika, z ogrodami społecznościowymi, kultem samowystarczalności oraz wegańskiej i lokalnej żywności,

³⁷ Jerzy Szacki, *Utopia zakonu*, w: idem, *Spotkania z utopią*, Warszawa: Iskry 1980.

przypomina w tej perspektywie przestrzeń metaforycznego zakonu. Duchowni (użytkownicy Wymiennika) składają w nim przysięgę ubóstwa (postu antykonsumpcyjnego) i wysiłku etycznego (wspólnotowego ekologicznego stylu życia). Dlatego Wymiennik jest substytutem przeżycia religijnego, w którym ogromną rolę odgrywają rytualne praktyki wymiany.

References

- Augustyn Michał, *Dzielenie się i ekonomia – skomplikowany związek*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/1660964.html> [dostęp: 5.03.2018].
- Augustyn Michał, *Gospodarka cyrkularna: jak unieważnić odpady*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/1357266.html> [dostęp: 28.05.2016].
- Augustyn Michał, *Konsument pod presją*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/1278555.html> [dostęp: 28.05.2016].
- Augustyn Michał, *Postwzrost: w stronę dojrzałej gospodarki*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/1000186.html> [dostęp: 8.10.2017].
- Bolier David, *Dobro wspólne jako nowy paradygmat*, https://wiki.p2pfoundation.net/DOBRO_WSP%C3%93LNE_JAKO_NOWY_PARADYGMAT [dostęp 4.03.2018]
- Bourdieu Pierre, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia*, przeł. Piotr Biłos, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2005.
- Brzywczy Monika, *Nastolecznieni*, <http://ustamagazyn.pl/2017/03/6504/> [dostęp: 4.03.2018].
- Caliari Aldo, *Adapting the international monetary system to face 21st century challenges*, „DESA Working Paper” 2011, nr 104.
- Carson Kevin, *Studies in Mutualist Political Economy*, Fayetteville: BookSurge Publishing 2004.
- Castells Manuel, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, przeł. Tomasz Hornowski, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis 2013.
- Cywiński Paweł, Złonkiewicz Marysia, *Ekożywoty*, „Kontakt” 2014, nr 26.
- Foucault Michel, *Inne przestrzenie*, „Teksty Drugie” 2005, nr 6.
- Graeber David, *Dług. Pierwsze pięć tysięcy lat*, przeł. Bartosz Kuźniarz, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2018.
- Kennedy Margrit, *Pieniądz wolny od inflacji i odsetek. Jak stworzyć środek wymiany służący nam wszystkim i chroniący Ziemię*, przeł. Anna Stasiak et al., Kraków: Wydawnictwo Zielone Brygady 2007.
- Lietaer Bernard, *The Future of Money. Creating New Wealth, Work and Wiser World*, London: Random House 2001.
- Lietaer Bernard, Arnspenger Christian, Goerner Sally, Brunnhuber Stefan, *Money and Sustainability. The Missing Link*, Axminster: Triarchy Press 2012.
- Mellor Mary, *The Future of Money. From financial Crisis to Public Resource*, London: Pluto Press 2010.
- Mergier Lech, Półbłocki Kacper, Wudarski Maciej, *Anty-bezradnik [!] przestrzenny – prawo do miasta w działaniu*, Warszawa: Biblioteka Res Publici Nowej 2013.
- Reichel Janusz, *Lokalny recykling pieniądza*, Kraków: Wydawnictwo Zielone Brygady 2007.
- Ricardo David, *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*, przeł. Jan Drewnowski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1957.
- Rossakiewicz Jacek, *Pieniądz oprocentowany ujemnie. Geneza i perspektywy*, „Demokracja Finansowa – solidaryzm społeczny w ekonomii i polityce” 2012, nr 17.
- Simmel George, *Filozofia pieniądza*, przeł. Andrzej Przyłębski, Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora 1997.

- Style życia i porządek klasowy w Polsce*, red. Maciej Gdula, Przemysław Sadura, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2012.
- Sulima Roch, *Antropologia codzienności*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2000.
- Szacki Jerzy, *Utopia zakonu*, w: idem, *Spotkania z utopią*, Warszawa: Iskry 1980.
- Szambelan Justyna, *Analiza zachowań użytkowników systemu waluty społecznościowej „Wymien-
nik”*, artykuł niepublikowany, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 2014.
- Zimniak-Hałajko Marta, *Ekonomia obfitości. Polska recepcja idei kredytu społecznego Clifforda
Douglasa*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2014, nr 4.